

Beogradska defektološka škola – Belgrade
School of Special Education and
Rehabilitation
Vol. 21, No. 1 (2015), str. 39-52

UDK 376.1-056.36-053.4
616.89-008.48-053.4
Pregledni rad – Literature review
Primljen – Received: 27.12.2014.
Prihvaćen – Accepted: 13.2.2015.

Primena vršnjačkih strategija u radu sa decom sa poremećajem autističkog spektra u inkluzivnom školskom kontekstu¹

Mirjana ĐORĐEVIĆ², Nenad GLUMBIĆ
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija

Intervencije bazirane na vršnjačkoj podršci pripadaju kategoriji paraprofesionalnih metoda koje se primenjuju u inkluzivnoj praksi. Upotreba strategija vršnjačkog tutorstva se preporučuje u radu sa decom sa autizmom, razvojnim smetnjama, intelektualnom ometenošću, deficitom pažnje, kao i sa decom redovnog razvoja.

Cilj ovog rada je da se pregledom dostupne literature izdvoje istraživanja koja su u svoj istraživački fokus postavila problematiku vršnjačkih strategija i mogućnosti njihovih primena u radu sa decom sa poremećajem autističkog spektra.

Pretragom elektronske baze podataka Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku prikupljeni su i analizirani radovi u kojima je obrađivana tema vršnjačkog tutorstva u radu sa decom sa poremećajem autističkog spektra.

U momentu, kada je inkluzivna praksa veoma aktuelna, i kada se nastavnici sreću sa izazovom realizacije nastave u razredu u kom se nalazi dete sa poremećajem autističkog spektra, primena ovog tipa strategija bi mogla poboljšati procese socijalizacije i uključivanja deteta u školske aktivnosti.

Ključne reči: autizam, vršnjaci, inkluzija

1 Rad je proistekao iz projekta „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću“ (ev. br. 179 017), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Mirjana Đorđević, mira.djordjevic81@gmail.com

Uvod

Autistički spektar poremećaja karakterišu deficiti u okviru socijalnih interakcija i komunikacije, kao i ograničeni, repetitivni obrasci ponašanja i interesovanja. Deficit socijalnih veština obuhvata poteškoće u oblasti korišćenja neverbalnih obrazaca ponašanja za regulisanje socijalnih interakcija, teškoće u uspostavljanju i održavanju kontakata sa vršnjacima, nedostatak potrebe da se sa drugima podele osećanja, kao i izostanak socio-emocionalnog reciprociteta (APA, 2013). Poteškoće u sferi komunikacije odnose se na deficite u produkciji i razumevanju verbalnih i neverbalnih komunikacionih činova.

Decu i odrasle sa poremećajem autističkog spektra karakteriše i snižena sposobnost imitacije drugih, kao i izostanak želje da liče na druge iz svog okruženja, što otežava proces socijalizacije sa vršnjacima. Takođe, izostanak teorije uma, odnosno sposobnosti da se razumeju tuđa mentalna stanja, želje i ponašanja doprinose održavanju neprikladnih socijalnih interakcija.

Poslednjih godina, deca sa poremećajem autističkog spektra češće bivaju uključena u inkluzivni sistem obrazovanja. Da se proces inkluzije ne bi sveo na integraciju, neophodno je odabrati strategije kojima će se obezbediti uspešan proces edukacije, ali i socijalizacije dece sa autističkim poremećajem.

Istraživanje u kom je praćen kvantitet socijalnih interakcija i prikladnih ponašanja petoro dece sa poremećajem autističkog spektra u inkluzivnom odeljenju, pokazuje da deca sa autizmom uzimaju učešće u približno istom broju aktivnosti kao i njihovi vršnjaci, ali da je vreme angažovanja i interesovanja za dati zadatak značajno kraće, kao i da sama skoro nikada ne iniciraju pomenute aktivnosti. Ostala deca iz razreda učestvuju u interakcijama i sa decom i sa odraslima, dok deca iz spektra autizma znatno češće uzimaju učešće u interakcijama sa odraslima, a ređe sa vršnjacima (Koegel, Koegel, Frea, & Freedman 2001). Rezultati istraživanja u kom su se procenjivali vršnjački odnosi kod dece i adolescenata sa poremećajem autističkog spektra pokazuju da je 50% ispitanika izjavilo da nema nijednog prijatelja. Takođe, aktivnosti koje podrazumevaju ostvarivanje socijalnih interakcija su manje zastupljene u njihovim životima, za razliku od onih koje ističu individualni angažman (šetnja, aktivnosti oko hobija itd.) (Orsmond, Krauss, & Seltzer, 2004). Ovakvi nalazi ukazuju na potrebu za obukom dece sa autizmom u oblasti započinjanja i održavanja socijalnih kontakata sa decom iz okruženja. U tim programima, vršnjaci mogu uzeti aktivno učešće.

Intervencije bazirane na vršnjačkoj podršci pripadaju kategoriji paraprofesionalnih metoda koje se primenjuju u inkluzivnoj praksi i zasnovane su na strukturiranom kontaktu uz facilitaciju treće strane. Strategije vršnjačke podrške i posredovanja se mogu objasniti u kontekstu Teorije socijalnog učenja (Bandura, 1977) koja u svoj fokus postavlja učenje u društvenom kontekstu, kroz procese opservacije, imitacije i modelovanja (Bene, Banda, & Brown, 2014). Pružajući pomoć, vršnjaci redovnog razvoja ujedno vrše i monitoring, daju povratne informacije i saraduju sa nastavnikom. Asistencija drugara iz razreda doprinosi većem nivou angažovanja dece sa smetnjama u razvoju, poboljšanju socijalnih interakcija, kao i ublažavanju maladaptivnih ponašanja (Carter, Cushing, Clark, & Cennedy, 2005).

Upotreba strategija vršnjačkog tutorstva (posredovanja) se preporučuje u radu sa decom sa poremećajem autističkog spektra, razvojnim smetnjama, intelektualnom ometenošću, deficitom pažnje, kao i sa decom redovnog razvoja (Haring, 1993; Sideridis et al., 1997). Ove strategije se mogu koristiti u savladavanju gradiva svih nastavnih oblasti.

Pozitivni efekti ovih strategija ne ogledaju se samo u poboljšanju socijalnih i akademskih veština dece sa ometenošću, već i u unapređenju školskih znanja i socijalnih interakcija vršnjaka iz tipične populacije koji učestvuju kao tutori (Cushing & Kennedy, 1997). Postoje podaci koji govore o tome da se pozitivni efekti šire i na vršnjake tipičnog razvoja koji nisu prošli obuku za tutore, odnosno da oni, gledajući šta se dešava u razredu, preuzimaju inicijativu u kontaktu sa decom sa smetnjama u razvoju (Haring, 1993). Deca tipičnog razvoja, ostvarujući interakcije sa vršnjacima sa poremećajem autističkog spektra, razvijaju osetljivost za tuđe potrebe i razvijaju sposobnost zauzimanja perspektive drugih.

Primena strategija vršnjačkog tutorstva u cilju unapređivanja socijalnih interakcija učenika sa poremećajem autističkog spektra podrazumeva prethodni odabir i obuku učesnika iz razreda. Neki autori govore o kriterijumima na osnovu kojih treba izabrati vršnjake koji će pomagati deci sa autizmom u razredu. Biraju se vršnjaci koji dobrovoljno žele da uzmu učešće u programu, uredno pohađaju nastavu, prihvataju uputstva i pridržavaju se istih, kao i učenici koji mogu nadoknaditi izradu propuštenih školskih zadataka tokom trajanja treninga. Nakon odabira vršnjaka, potrebno je sprovesti obuku. Trening obično traje dve nedelje, pri čemu svakodnevno po 45 minuta odabrani učenici odlaze na obuku, a nakon završenog kursa dobijaju sertifikat i nagradu. Tokom kursa, učenici se informišu o načinu

funkcionisanja osoba iz spektra autizma, zatim o karakteristikama i specifičnostima drugara sa poremećajem autističkog spektra, njihovim snagama i potrebama i, na kraju, konkretnim strategijama za uspostavljanje kontakata i interakcija sa vršnjacima iz autističkog spektra (Owen-DeSchryver, Carr, Cale, & Blakeley-Smith, 2008).

U svakodnevnoj školskoj praksi može se primenjivati takozvani „sistem drugara“. Pomenuti sistem podrazumeva dobrovoljnu prijavu dvoje dece iz razreda, koji nakon dobijenih instrukcija počinju druženje sa vršnjakom koji ima autizam. Prijavljeni dobrovoljci dobijaju i bedževe, koje nose sve vreme dok traje njihovo zaduženje. Zadatak „drugara“ je da u periodu između časova, kao i u okviru slobodnih, školskih aktivnosti brinu o svom drugu, uključuju ga u aktivnosti sa drugom decom, pomažu mu da shvati pravila igre itd. „Drugari“ se mogu birati na dnevnom ili nedeljnom nivou (Hannah, 2001; Laushey & Heflin, 2000).

Kako i u kojoj meri će vršnjaci iz tipične populacije prihvatiti dete sa poremećajem autističkog spektra u razredu zavisi od mnogobrojnih faktora. Neki od njih su: svest da su deca sa autizmom deo razreda, pozitivna atmosfera, tolerancija, ispoljavanje problematičnog ponašanja od strane dece sa autizmom, stepen informisanosti tipične dece o ometenosti, zajednička interesovanja koja deca tipične populacije dele sa decom sa ometenošću, kao i veštine interpersonalne komunikacije (Milačić-Vidojević, Glumbić, & Đorđević, 2008).

Cilj

Cilj ovog rada je da se pregledom dostupne literature izdvoje istraživanja koja su u svoj istraživački fokus postavila problematiku vršnjačkih strategija i mogućnosti njihovih primena u radu sa decom sa poremećajem autističkog spektra, kao i da se analizom izdvojenih studija sistematizuju znanja iz ove oblasti i tako sumirana doprinesu kreiranju predloga mera u radu sa decom sa autizmom u inkluzivnom okruženju.

Metod

Uvid u dostupnu literaturu izvršen je pregledom elektronskih baza podataka dostupnih preko Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku – KoBSON. Pretragom servisa SAGE Publishing, Science Direct,

Springer/Kluwer, Wiley Interscience i EBSCO prikupljeni su i analizirani radovi u kojima je obrađivana tema vršnjačkog tutorstva u radu sa decom sa poremećajem autističkog spektra. Prilikom pretrage korišćene su sledeće ključne reči, na srpskom i engleskom jeziku: autistički spektar poremećaja, autizam, vršnjačko tutorstvo, vršnjačko posredovanje, vršnjačke instrukcije, vršnjačko podučavanje, vršnjačka inicijativa, deca/učenici sa autističkim spektrom poremećaja, inkluzivno obrazovanje dece sa autističkim spektrom poremećaja, strategije u inkluzivnom obrazovanju učenika sa autističkim spektrom poremećaja. Rezultati preliminarne pretrage su pročišćeni upotrebom dodatnih kriterijuma: 1) originalni istraživački ili pregledni radovi, 2) istraživanja koja su imala za cilj proveru efikasnosti strategija koje primenjuju vršnjaci tipičnog razvoja u interakciji sa decom/učenicima sa poremećajem autističkog spektra, 3) istraživanja u kojima su vršnjaci tipičnog razvoja kroz tutorstvo, posredovanje, podučavanje i/ili pružanje podrške ostvarivali interakciju u akademskim, socijalnim i komunikacionim aktivnostima sa decom/učenicima sa poremećajem autističkog spektra, 4) uzorkom istraživanja je obuhvaćeno najmanje jedno dete sa autističkim spektrom poremećaja i bar jedno dete prosečnog razvoja, 5) istraživanja u kojima se uzrast ispitanika u uzorcima kretao od predškolskog do osnovnoškolskog, 6) istraživanja koja su objavljena na srpskom ili engleskom jeziku i 7) istraživanja koja su publikovana u periodu između 1985. i 2014. godine. Dalje, iz formirane baze pretraženih istraživanja isključena su ona u kojima su: 1) vršnjaci tipičnog razvoja uključeni bez ikakve prethodne obuke ili treninga i 2) vršnjaci tipičnog razvoja isključivo kroz modelovanje uticali na ponašanje učenika sa poremećajem autističkog spektra bez ostvarivanja bilo kakve interakcije sa njima.

Pregled istraživanja

U jednoj obuhvatnoj studiji Haring (Haring, 1993) je analizirao i poređio rezultate deset istraživanja koja su objavljena u periodu između 1982. i 1989. godine, a u okviru kojih je praćen inicijalni nivo socijalne interakcije i komunikacije između dece sa ometenošću i dece redovne populacije, kao i nivo interakcije nakon treninga i obuke učesnika istraživanja. U nekim studijama su korišćene strategije za obuku dece sa ometenošću, u drugoj grupi strategije za obuku dece tipičnog razvoja, dok su se u trećoj grupi istraživanja primenjivale kombinovane procedure. Ispitanici obuhvaćeni uzorkom su u

većini slučajeva bila deca sa poremećajem autističkog spektra, predškolskog i mlađeg školskog uzrasta. Pre primene obuke, u oblasti veština socijalne interakcije nivo interpersonalne komunikacije i kontakata između dve grupe dece je u svim studijama bio blizu nultog podeoka. Nakon treninga (nezavisno od toga koji tip vršnjačke obuke je primenjivan i na kojoj populaciji), u svim studijama je zabeležen statistički značajan porast socijalnih kontakata između dece tipičnog razvoja i dece sa ometenošću.

Blu sa saradnicima (Blew, Schwartz, & Luce, 1985) sprovodi istraživanje, u kom je pratio uticaje tri tipa strategija na funkcionalnu komunikaciju osoba sa autizmom. Uzorkom ovog istraživanja obuhvaćeno je četvoro dece, ranog školskog uzrasta, raspoređenih u dva para. U svakom paru nalazio se po jedan učenik sa poremećajem autističkog spektra. Strategija vršnjačkog posredovanja je dala najbolje rezultate u pogledu funkcionalnog komuniciranja ispitanika u različitim test situacijama. Autori su vršili odabir partnera na dobrovoljnoj osnovi, učesnici u paru su bili istog pola i uzrasta. Pre izrade zadataka asistenti (tutori) su prolazili obuku, zatim su upoznavali svoje drugare iz para sa zadatkom koji ih očekuje, ponašanjima koja se neće tolerisati i raščlanjavanjem zadataka na sitnije korake. Za svaki zadatak, par je koristio i kartice sa slikama i simbolima koje bi olakšale komunikaciju.

U istraživanju Odama i Strejna (Odom & Strain, 1986), poređeni su efekti dva tipa strategija – vršnjačkog i nastavnikovog posredovanja. Uzorak istraživanja činilo je troje dece sa poremećajem autističkog spektra predškolskog uzrasta i njihovih četvoro vršnjaka tipičnog razvoja. Procedura vršnjačke inicijative je podrazumevala da se vršnjaci obučavaju da započnu kontakt, odnosno iniciraju socijalnu interakciju sa dečacima sa smetnjama u razvoju. Strategija nastavnikovog posredovanja podrazumevala je da nastavnik obučava dečake sa poremećajem autističkog spektra da iniciraju interakciju sa vršnjacima, dok je ostale vršnjake nastavnik podučavao da reaguju (odgovaraju) na inicijativu. Dva ponašanja su izabrana kao ključna u ovom istraživanju, aktivnost deljenja i organizacija igre. Vršnjaci redovnog razvoja su prolazili obuku koja je sadržala: uvodna razmatranja, igre uloga odraslih aktera, vršnjačko igranje uloga po modelu, model prikladnog socijalnog ponašanja koji daju odrasli i, na kraju, vežbanje tih modela od strane dece. Istraživači su beležili devet stavki: aktivnost organizacije igre, aktivnost deljenja, odgovor na aktivnost deljenja, pomoć, odgovor na pomoć, upućivanje komplimentata, emocionalne reakcije, negativni motorni odgovori i negativne verbalne reakcije. Ispostavilo se da obe strategije deluju povoljno na socijalnu interakciju, ali u različitim domenima. Procedura vršnjačke inicijative

doprinosi povećanju socijalnog odgovora dece sa poremećajem autističkog spektra, dok strategija nastavnikovog posredovanja utiče na povećanje socijalne inicijative ove dece, kao i samog socijalnog odgovora.

Mejson i saradnici (Mason, Kamps, Turcotte, Cox, Feldmiller, & Miller, 2014) u svom istraživanju procenjuju mogućnost upotrebe strategije vršnjačke podrške za poboljšanje broja komunikacionih akata kod učenika sa poremećajima autističkog spektra. U radu ovih autora uzorkom su obuhvaćena tri učenika mlađeg školskog uzrasta sa poremećajem autističkog spektra i šest vršnjaka tipičnog razvoja. Vršnjaci su kroz tri radionice obučeni da iniciraju, uspostavljaju i održavaju komunikaciju sa učenicima sa autizmom. Takođe, oni su ovladali i tehnikama podsticanja verbalnih i neverbalnih odgovora kod učenika sa poremećajem autističkog spektra, kao i načinima reagovanja u situacijama kada učenik sa autizmom nije responzivan u toj interakciji, ili obratno, kako nagraditi saradnju učenika. U obuci i kasnijoj inerakciji korišćene su kartice za komunikaciju. Nakon treninga obučeni vršnjaci su sa decom sa poremećajem autističkog spektra tri puta nedeljno na odmorima u školskom igralištu ostvarivali interakciju, pri čemu su istraživači beležili broj i vrstu komunikacionih akata. Rezultati analize pokazuju da je ukupan broj usmerenih verbalnih i neverbalnih komunikacionih akata kod učenika sa poremećajem autističkog spektra porastao nakon vršnjačke intervencije.

U jednom istraživanju praćeni su efekti strategije vršnjačke inicijative kombinovane sa afektivnim reakcijama na socijalnu interakciju tri dečaka sa sa poremećajem autističkog spektra, predškolskog uzrasta. Ispostavilo se da dečaci imaju bolje rezultate u okviru socijalne inicijative, kao i recipročnih socijalnih interakcija, kada su njihovi vršnjaci uz socijalnu inicijativu upražnjavali grljenje, rukovanje, vršnjačke pozdrave i ostale afektivne reakcije (McEvoy, Nordquist, Twardosz, Heckaman, Wehby, & Denny, 1988).

Istraživanja u kojim je praćena uloga vršnjaka (tutora) u usvajanju školskih znanja dece sa autizmom, iako u prvom planu ističu akademska postignuća dece sa smetnjama u razvoju, ipak ukazuju i na interpersonalnu komunikaciju dva učenika u paru. Dva učenika u paru zajedno su angažovana na izradi zadatka, s tim što je jedan učenik zadužen za davanje instrukcija, asistiranje i pružanje povratne informacije onom drugom (Harrower & Dunlop, 2001). Grinvud (Greenwood, Carta, & Hall, 1988, prema Greenwood, Temry, Arreaga-Mayer, & Finney, 1992) sa saradnicima razvija metod vršnjačkog tutorstva u zadacima spelovanja, pri čemu daje jasna

uputstva, koja se odnose na određivanje parova, primenu tutorskih strategija, podelu parova u dva tima, njihovo nadmetanje za pobedu na dnevnom i nedeljnom nivou, istovremeno ispravljanje grešaka, javnost rezultata i socijalno potkrepljenje za pobednički tim.

Kamps i saradnici (Kamps, Barbetta, Leonard, & Delaquadri, 1994) su pratili tri deteta sa visokofunkcionalnim autizmom u zadacima čitanja pasusa, davanja odgovora na pitanja o pročitanim zadacima socijalnih interakcija (inicijativa, odgovor na tuđu inicijativu i trajanje). Poredili su postignuća učenika u situacijama kada nije postojalo vršnjačko posredovanje i sa onim kada su bile primenjene strategije vršnjačkog tutorstva. Svi učenici iz razreda su prošli obuku, koja je realizovana u tri etape po 45 minuta, u okviru kojih su dobili potrebne informacije i stekli veštine za sprovođenje strategije. Tutor je imao zadatak da pri čitanju odmah ispravlja greške, daje povratnu informaciju i javno beleži rezultate. Rezultati pokazuju napredak u svim oblastima, odnosno veća postignuća na svim zadacima, u situacijama kada su primenjivane strategije vršnjačkog tutorstva.

Nekoliko godina kasnije Kamps i saradnici (Kamps et al., 2002) sprovode dve studije u kojima su ispitali: 1) ulogu vršnjačkog posredovanja u poboljšavanju socijalnih interakcija učenika sa poremećajem autističkog spektra i 2) efekte održavanja i mogućnosti generalizacije stečenih veština. U prvoj studiji učestvovao je 51 učenik prosečnog razvoja i pet učenika sa poremećajem autističkog spektra ranog školskog uzrasta. Učenici prosečnog razvoja su prošli obuku i podeljeni su u tri grupe – onu u kojoj su učenici imali zadatak da budu angažovani u socijalnoj interakciji sa učenicima sa poremećajem autističkog spektra kroz igru i slobodne aktivnosti, grupu u kojoj se sprovodilo kooperativno učenje i kontrolnu grupu u kojoj nije sproveden nijedan program usmeren ka poboljšavanju socijalnih interakcija učenika sa poremećajem autističkog spektra. Grupne aktivnosti su se u oba programa sprovodile tri do četiri puta nedeljno u sesijama od 10-15 minuta. Istraživači su merili broj, učestalost i trajanje socijalnih interakcija. Rezultati pokazuju da je primena strategija vršnjačkog tutorstva doprinela povećanju socijalnih interakcija kako u grupi gde su se kroz kooperativno učenje usvajala akademska znanja, tako i u grupi gde su se ostvarivale usmerene socijalne aktivnosti. Kada su u pitanju efekti održavanja i generalizacije socijalnih kontakata, najbolji rezultati se ostvaruju u grupi u kojoj je primenjivano kooperativno učenje, nešto slabiji u grupi gde je ostvarivana strukturirana socijalna interakcija i najlošiji u kontrolnoj grupi u kojoj je izostalo sprovođenje programa. U drugu studiju autori uključuju 34 učenika sa poremećajem

autističkog spektra i 250 vršnjaka prosečnog razvoja. Program je trajao dve godine i vršnjaci su bili podeljeni u četiri grupe: 1) obučeni učenici za programe vršnjačke medijacije i posredovanja, 2) učenici iz razreda koji nisu prošli obuku i 3) neobučeni vršnjaci koji nisu iz školskog konteksta. Učenici sa autizmom su tokom te dve godine bili u prilici da sa vršnjacima učestvuju u aktivnostima za vreme trajanja školskog časa, u slobodnim aktivnostima, kao i za vreme trajanja užine. Rezultati druge studije pokazuju da veći nivo generalizacije socijalnih veština kod učenika sa poremećajem autističkog spektra obezbeđuju programi u kojima su vršnjaci prošli obuku iz oblasti medijacije i tutorstva.

Banda i saradnici (Banda, Hart, & Liu-Gitz, 2010) su sproveli istraživanje u kom su pratili efekte vršnjačkog posredovanja u predškolskoj grupi na komunikativnu inicijativu i responzivnost dva dečaka sa poremećajem autističkog spektra. Program se sprovodio u dva inkluzivna vrtića, kroz kooperativne aktivnosti crtanja, pisanja i sortiranja slika, u grupama od troje dece. Vršnjaci prosečnog razvoja su prethodno prolazili kratku obuku u kojoj su bile obrađivane teme: uspostavljanja socijalne interakcije, verbalnog kontakta, postavljanja pitanja, davanja odgovora kao i podsticanja komunikacije. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se nivo verbalne inicijative i odgovora kod dva dečaka sa autizmom nesumnjivo povećao nakon vršnjačke intervencije u poređenju sa nivoom interakcije koja je ostvarivana pre sprovođenja programa.

U jednom istraživanju novijeg datuma, strategija vršnjačke podrške je korišćena za ublažavanje ponašanja koja umanjuju efikasnost učenika pri izradi akademskih zadataka (McCurdy & Cole, 2014). Uzorkom je obuhvaćeno tri dečaka, mlađeg školskog uzrasta sa poremećajem autističkog spektra i tri vršnjaka prosečnog razvoja. Dečaci su pohađali redovnu osnovnu školu. Kod ispitanika sa poremećajem autističkog spektra izvršena je identifikacija ometajućih ponašanja, a u njihovim grupama je za ostale učenike primenjen upitnik, kojim se procenjivalo ko i u kolikoj meri uspostavlja odnos sa dečakom koji ima autizam. Nakon preliminarnih procena, dobijena su ometajuća ponašanja koja umanjuju uspeh pri izradi akademskih zadataka – vrpoljenje na mestu, hodanje po učionici, usmeravanje pažnje na distraktore, kao i neprikladno sedenje na školskoj stolici. Takođe, izdvojeni su i vršnjaci koji će proći obuku. Obuka je sprovedena u školi za vreme odmora i pauza, individualno sa svakim detetom posebno. U okviru programa obuke vršnjak je upoznat sa konkretnim obrascima ometajućih ponašanja, sa načinima njihovog ublažavanja i mogućnostima podsticanja

poželjnog ponašanja. Nakon teorijske obuke i uspešnog praktičnog uvežbavanja vršnjaci su sedeli zajedno u klupi sa dečacima sa poremećajem autističkog spektra radeći na gašenju nepoželjnih ponašanja i na ohrabrivanju pozitivnih obrazaca. Autori ukazuju da su rezultati merenja prisustva ometajućih ponašanja pokazali da su se kod sva tri učenika ovi obrasci drastično smanjili nakon vršnjačke intervencije.

Umesto zaključka

I pored dokaza koji govore o efikasnosti strategija baziranih na vršnjačkoj podršci (Banda et al., 2010; Blew et al., 1985; Haring, 1993; Kamps et al., 1994; Kamps et al., 2002; Mason et al., 2014; McEvoy et al., 1988; McCurdy & Cole, 2014; Odom & Strain, 1986), u našoj sredini nema istraživanja u kojima je teorijski i empirijski obrađivana ova problematika. U momentu kada je inkluzivna praksa veoma aktuelna, i kada se nastavnici sreću sa izazovom realizacije nastave u razredu u kom se nalazi dete sa sa poremećajem autističkog spektra, primena ovog tipa strategija bi mogla poboljšati procese socijalizacije i uključivanja deteta u školske aktivnosti. Nastavno osoblje bi trebalo obučavati za primenu ovih metoda rada.

Strategije bazirane na vršnjačkom angažmanu imaju i svoje slabije strane, pa stoga ne treba očekivati da će njihova primena bez kombinacije sa drugim metodama i pristupima dovesti do rešenja svih poteškoća i problema sa kojima se sreću učenik sa autizmom, njegovi drugari i nastavnik u razredu.

Moguća ograničenja u primeni ovog tipa strategija se mogu razmatrati sa više aspekata. Postavlja se pitanje u kojoj meri će vršnjaci preuzimati inicijativu u kontaktu sa decom sa poremećajem autističkog spektra u nekom drugom kontekstu, odnosno manje strukturiranom okruženju, bez prisustva nastavnika? Koji su motivi učenika redovnog razvoja da uspostavlja kontakt sa detetom sa autizmom? Kolika je uloga nastavnika u primeni ove strategije? Pretpostavlja se da neki učenici mogu uzeti učešće u ovakvim intervencijama, samo da bi ih nastavnici glorifikovali, pa da u skladu sa tim njihovo interesovanje za pružanje podrške drugarima prestaje kada nastavnik nije u blizini.

Drugo ograničenje se odnosi na starosnu dob učesnika. Da bi vršnjaci mogli da razumeju šta se od njih očekuje, kao i da sprovedu samu

intervenciju, potrebno je da budu na određenom uzrastu koji to omogućava. Deca najmlađeg uzrasta ostaju uskraćena za ovaj tip podrške.

Veličina uzorka se može razmatrati kao jedno od ograničenja postojećih studija. Naime, u sprovedenim istraživanjima broj ispitanika je bio mali i obuhvatao je najčešće do tri ispitanika (Banda et al., 2010; Kamps et al., 1994; Mason et al., 2014; McEvoy et al., 1988; McCurdy & Cole, 2014; Odom & Strain, 1986).

Dugotrajni pozitivni efekti bi se mogli očekivati ako bi vršnjaci tipičnog razvoja pokazali veći stepen prihvatanja svojih drugara, slabiju otpornost za promenu stavova, kao i spremnost za primenu ovih procedura i nakon završene obuke u različitim kontekstima (vanškolskim aktivnostima, kućnim posetama, slobodnim i rekreativnim sadržajima itd.).

Uporedo sa primenom strategija vršnjačkog posredovanja, nastavnici i stručni saradnici bi trebalo da procenjuju stavove vršnjaka pre i nakon učestvovanja u ovom programu prema osobama sa ometenošću, stepen prihvatanja drugara sa autističkim poremećajem razvoja, kao i nivo uključenosti tog deteta u svakodnevne školske aktivnosti. Pomenute procene bi ukazale da li i u kojoj meri se položaj deteta sa autizmom u razred menja nakon aktivnog uključivanja vršnjaka. Takođe, potrebno je evaluirati i nivo interpersonalne komunikacije pre, tokom i nakon primene ovih strategija, kao i mogućnost generalizacije naučenih obrazaca komunikacije.

Vršnjačka podrška ne bi trebalo da se koristi samo na nastavi, već da i u realizaciji vannastavnih aktivnosti, sportskim i rekreativnim sadržajima, druženjima posle škole itd. Deca sa autizmom bi na taj način usvajala prikladne obrasce ponašanja, učeći od svojih vršnjaka, a ujedno bi se uključivala i u svakodnevne aktivnosti, poboljšavajući kvalitet života, kroz organizovane slobodne aktivnosti sa svojim vršnjacima.

Literatura

- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. Arlington: American Psychiatric Publishing.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New York: General Learning.
- Banda, D. R., Hart, S. L., & Liu-Gitz, L. (2010). Impact of training peers and children with autism on social skills during center time activities in inclusive classrooms. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 4(4), 619-625.

- Bene, K., Banda, D. R., & Brown, D. (2014). A meta-analysis of peer-mediated instructional arrangements and autism. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1(2), 135-142.
- Blew, P., Schwartz, I., & Luce, S. (1985). Teaching functional community skills to autistic children using nonhandicapped peer tutors. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 18(4), 337-342.
- Carter, E., Cushing, N., Clark, L., & Cennedy, C. (2005). Effects of peer support interventions on students' access to the general curriculum and social interactions. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(1), 15-25.
- Cushing, L., & Kennedy, C. (1997). Academic effects of providing peer support in general education classrooms on students without disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 30(1), 139-151.
- Greenwood, C., Temry, B., Arreaga-Mayer, A., & Finney, R. (1992). The classwide peer tutoring program: Implementation factors moderating students' achievement. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 25(1), 101-116.
- Hannah, L. (2001). *Teaching young children with autistic spectrum disorders to learn. A practical guide for parents and staff in mainstream schools and nurseries*. London: The National Autistic Society.
- Haring, T. G. (1993). *Research basis of instructional procedures to promote social interaction and integration. Strategies for teaching students with mild to severe mental retardation*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Harrower, J., & Dunlop, G. (2001). Including children with autism in general education classrooms. A review of effective strategies. *Behavior Modification*, 25(5), 762-784.
- Kamps, D., Barbetta, P., Leonard, B., & Delaquadri, J. (1994). Classwide peer tutoring: An integration strategy to improve reading skills and promote peer interactions among students with autism and general education peers. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 27(1), 49-61.
- Kamps, D., Royer, J., Dugan, E., Kravits, T., Gonzalez-Lopez, A., Garcia, J., ... & Kane, L. G. (2002). Peer training to facilitate social interaction for elementary students with autism and their peers. *Exceptional Children*, 68(2), 173-187.
- Koegel, L. K., Koegel, R. L., Frea, W. D., & Freeden, R. (2001). Identifying early intervention targets for children with autism in inclusive school settings. *Behavior Modification*, 25(5), 745-761.

- Laushey, K. M., & Heflin, L. J. (2000). Enhancing social skills of kindergarten children with autism through the training of multiple peers as tutors. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 30(3), 183-193.
- Mason, R., Kamps, D., Turcotte, A., Cox, S., Feldmiller, S., & Miller, T. (2014). Peer mediation to increase communication and interaction at recess for students with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8(3), 334-344.
- McEvoy, M., Nordquist, V., Twardosz, S., Heckaman, K., Wehby, J., & Denny, K. (1988). Promoting autistic children's peer interaction in an integrated early childhood setting using affection activities. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 21(2), 193-200.
- McCurdy, E. E., & Cole, C. L. (2014). Use of a peer support intervention for promoting academic engagement of students with autism in general education settings. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 44(4), 883-893.
- Milačić-Vidojević, I., Glumbić, N., & Đorđević, M. (2008). Mogućnost inkluzivnog obrazovanja dece s poremećajima autističkog spektra, U Z. Matejić-Đuričić (Ur.), *U susret inkluziji – dileme u teoriji i praksi* (str. 213-227). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Odom, S., & Strain, P. (1986). A comparison of peer-initiation and teacher antecedent interventions for promoting reciprocal social interaction of autistic preschoolers. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 19(1), 59-71.
- Orsmond, G., Krauss, M. W., & Seltzer, M. (2004). Peer relationships and social and recreational activities among adolescents and adults with autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34(3), 245-256.
- Owen-DeSchryver, J. S., Carr, E. G., Cale, S. I., & Blakeley-Smith, A. (2008). Promoting social interactions between students with autism spectrum disorders and their peers in inclusive school settings. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 23(1), 15-28.
- Sideridis, G., Utley, C., Greenwood, C., Delquadri, J., Dawson, H., Palmer, P., & Reddy, S. (1997). Classwide peer tutoring: Effects on the spelling performance and social interactions of students with mild disabilities and their typical peers in an integrated instructional setting. *Journal of Behavioral Education*, 7(4), 435-462.

APPLICATION OF PEER STRATEGY IN WORKING WITH CHILDREN WITH AUTISTIC SPECTRUM DISORDERS IN INCLUSIVE SCHOOL CONTEXT

Mirjana Đorđević, Nenad Glumbić

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

Abstract

Interventions based on peer support belong to the category of paraprofessional methods used in inclusive practice. Using the strategy of peer tutorship is recommended in working with children with autism, developmental disabilities, intellectual disabilities, attention deficit, as well as children with regular development.

The aim of this paper is to by reviewing the available literature allocate research which in their research focus had set the issue of peer strategies and possibilities of their application in working with children with autism spectrum disorder.

By searching electronic databases of the Serbian Library Consortium for Unified Acquisition the works in which the topic of peer tutorship in working with children with autism spectrum disorder were collected and analyzed.

In moment when the inclusive practice is very current, and when the teachers continue to meet the challenge of executing instruction in the classroom in which there is a child with autism spectrum disorder, the application of this type of strategy could improve the processes of socialization and child involvement in school activities.

Key words: autism, peers, inclusion